

Orhan Pamuk

De andere kleuren

Beschouwingen en een verhaal

Vertaald uit het Turks door
Hanneke van der Heijden

2014
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Voorwoord

Dit boek bestaat uit ideeën, beelden en stukjes leven die nog niet hun weg hebben gevonden naar een van mijn romans. Ik heb ze hier bijeengezet in een doorlopende vertelling. Soms ben ik verbaasd dat niet al mijn ervaringen die de moeite waard zijn in romans passen. Sommige stukjes leven, eigenaardigheden, uitspraken die krachtig en opgetogen in me opkomen, blijven losse stukjes, hoe graag ik ze ook met anderen wil delen, hoezeer ze me ook raken. Voor een deel zijn dit autobiografische beschouwingen, een deel bestaat uit haastig geschreven stukken, een ander deel is blijven liggen omdat ik met mijn hoofd al weer bij iets anders zat... Zoals je foto's van gelukkige momenten steeds weer opnieuw wilt bekijken, zo houd ik ervan om terug te denken aan deze stukjes tekst en ze opnieuw te lezen, hoewel ik mijn romans slechts zelden herlees. Deze artikelen hebben iets waardoor ze de specifieke situatie overstijgen die me ertoe dreef ze op papier te zetten, het verzoek van de kranten en tijdschriften waarvoor ik ze schreef, en zelfs de dingen die ik op dat moment wilde uitdrukken, mijn toenmalige belangstelling en enthousiasme. Virginia Woolf heeft eens de term 'wezenlijk moment' gebruikt voor deze merkwaardige voorvallen, revelaties, momenten dat de waarheid op de een of andere manier wordt verlicht.

Tussen 1996 en 1999 schreef ik wekelijks een kort stukje voor *Öküz* ('Rund'), een politiek-humoristisch tijdschrift dat in Istanbul uitkwam. Het waren korte stukjes met een poëtische inslag, die ik meestal in één keer op papier zette en naar eigen inzicht illustreerde; ik hield ervan om daarin te vertellen over de vriendschap met mijn dochter Rüya, om de wereld en de dingen opnieuw te ontdekken, om de wereld te zien met woorden. In de loop van de jaren ben ik er

steeds meer van overtuigd geraakt dat literatuur niet zozeer het vertellen van de wereld is, als wel ‘de wereld met woorden zien’. Zodra de schrijver de woorden gaat gebruiken als kleuren die samen een schilderij vormen, begint hij voor zichzelf te herontdekken wat voor verbazingwekkende en fantastische plek de wereld is, en omdat hij daarmee het versteende geraamte van de taal doorbreekt, krijgt hij zo tegelijkertijd een eigen stem. Wat daarvoor nodig is, is een vel papier, een pen en een zeker optimisme om naar de wereld te kijken, die te zien als een kind.

Ik heb deze stukken verzameld tot een compleet nieuw boek met een autobiografisch centrum. Een groot aantal artikelen heb ik weggelaten, sommige heb ik ingekort, ik heb fragmenten gehaald uit de aantekenboeken die ik bijhoud, en uit de honderden interviews die ik heb gegeven, en met hetzelfde plezier waarmee je een verhaal construeert heb ik heel veel stukjes op rare plekken in mijn boek neergezet.

Deze editie van *De andere kleuren* bouwt voort op het skelet van de bundel beschouwingen die onder dezelfde titel in 1999 in Istanbul is gepubliceerd; dat boek was echter een losse verzameling stukken, terwijl het boek dat u nu in handen hebt, de vorm heeft van een reeks autobiografische teksten, herinneringen en overwegingen. Spreken over Istanbul, over de boeken, schrijvers en schilderijen waar ik van houd, is voor mij altijd een excuus geweest om te praten over het leven. Mijn stukken over New York dateren uit 1986, toen ik voor de eerste keer in die stad was en me nog een buitenlander voelde; ik schreef ze met de Turkse lezer in gedachten. Het verhaal aan het eind van het boek is zo autobiografisch dat de hoofdpersoon Orhan had kunnen heten. Maar de oudere broer in dat verhaal lijkt, zoals alle oudere broers in mijn romans, totaal niet op mijn eigen oudere broer, Şevket Pamuk, de vooraanstaande economisch historicus; hij is wreed en slecht. Toen ik dit boek samenstelde, constateerde ik bezorgd dat ik een bijzondere belangstelling heb voor natuurrampen (aardbevingen) en maatschappelijke catastrofes (politiek). Dat heeft me doen besluiten er een groot aantal somber stemmende politieke stukken uit te halen. Ik ben er altijd van overtuigd geweest dat er een ambitieuze, moeilijk tevreden te stellen scriptomaniak in me huisde

– iemand die geen genoeg kan krijgen van schrijven, die voortdurend van alles op papier zet – en dat ik wel moet schrijven om hem tevreden te houden. Maar onder het samenstellen van deze bundel zag ik dat die scriptomaniak in mij nog veel gelukkiger zou zijn met een redacteur die de tekst kan voorzien van een centrum, een kader en een betekenis. Ik hoop dat de ontvankelijke lezer niet alleen opmerkt dat ik in dit boek mijn best heb gedaan op de teksten, maar dat ik mijn creativiteit ook heb aangewend voor het redactiewerk.

Net als heel veel lezers houd ook ik van de Duitse schrijver-filosoof Walter Benjamin. Maar tegen een vriend die idolaat van hem is (en een academicus natuurlijk), zeg ik soms, om hem op de kast te jagen: ‘Wat is er nou zo groots aan die schrijver? Hij heeft maar heel weinig boeken afgemaakt en zijn roem heeft hij niet te danken aan wat hij wel, maar juist aan wat hij niet heeft weten te voltooien.’ Dan antwoordt de vriend in kwestie dat Benjamins boeken net als de wereld grenzeloos zijn en bestaan uit losse stukken, en dat daarom een groot aantal interpreters zich beijvert om ze, net als met de wereld het geval is, een betekenis te geven. Glimlachend zeg ik dan stevast: ‘Ik schrijf ook nog eens een boek dat enkel uit losse stukken bestaat.’ Dit is dat boek, in een kader geplaatst om een centrum te suggereren dat ik geprobeerd heb te verbergen. Ik hoop dat de lezers er plezier aan beleven dit centrum tevoorschijn te fantaseren.

LEVEN EN BEKOMMERNISSEN

I

Mijn vader

Ik kwam 's avonds laat thuis. Ze zeiden dat mijn vader dood was, Een beeld uit mijn jeugd, hoe ik hem thuis in korte broek zag, zijn spillebenen, het ging me door merg en been en bleef door mijn hoofd spoken.

Om twee uur 's nachts ging ik naar zijn huis om hem nog een laatste keer te zien. 'Hij ligt in de achterkamer,' werd me verteld, ik liep erheen. Toen ik veel later, tegen de ochtend, terugging, waren de Valikonağı Caddesi, de andere straten in Nişantaşı, de wijk waar ik al vijftig jaar woon, leeg en kil, de lichten in de etalages ver en vreemd.

's Ochtends stond ik slaperig en als in een droom de mensen te woord die opbelden en langskwamen, ik stortte me op bureaucratische procedures, gaf me over aan allerlei binnenkomende briefjes, aan verzoeken, wensen, woordenwisselingen, schreef ondertussen de tekst voor de rouwadvertentie, en dacht toen te begrijpen waarom bij alle sterfgevallen de uitvaartplechtigheid plotseling belangrijker wordt dan de dood zelf.

Tegen de avond gingen we naar de begraafplaats Edirnekapı om daar de formaliteiten af te handelen en het graf in orde te maken. Mijn broer en een neef gingen naar het directiegebouwtje op de begraafplaats, en ik bleef, voor in de taxi, alleen met de chauffeur achter. Toen zei de chauffeur dat hij mij kende.

'Mijn vader is dood,' zei ik tegen hem. En op een manier die ik helemaal niet verwacht had, die ik niet voor mogelijk had gehouden, begon ik over hem te vertellen. Dat mijn vader een heel goed mens was, en belangrijker nog, dat ik veel van hem hield. De zon ging bijna onder. De begraafplaats was leeg en stil. Er was een heel ander licht en een heel andere atmosfeer dan die doorgaans lelijke, vertrouwde

aanblik van de betonnen gebouwen in de stad. Terwijl ik zat te vertellen, bewogen de cipressen en platanen op de begraafplaats zachtjes heen en weer in een koude wind die we helemaal niet hoorden, en ook dat beeld werd, net als de spillebenen van mijn vader, in mijn geheugen gegrift.

Toen duidelijk was dat de taxi een hele tijd zou moeten wachten, gaf de chauffeur, die zei dat hij dezelfde voornaam had als ik, me twee gemeente, begripvolle klopjes op mijn rug en vertrok. Wat ik hem vertelde, vertelde ik aan niemand anders. Het bleef in mijn binnenste zitten en na een week begon het zich te verenigen met herinneringen, droefheid. Als ik het niet zou opschrijven, zou het misschien nog groter worden en me veel verdriet bezorgen.

Tegen mijn naamgenoot de chauffeur had ik gezegd: ‘Mijn vader heeft me niet één keer fronsend aangekeken, hij heeft me niet één keer een uitbrander gegeven, zelfs nooit een tik verkocht’, en zo had ik zelfzuchtig mezelf als uitgangspunt genomen om over hem te vertellen. Maar dat was niet waar het echt om ging. Mijn vader keek met een oprechte bewondering naar iedere tekening die ik als kind op papier zette, iedere krabbel die ik hem ter goedkeuring liet zien bestudeerde hij alsof het een meesterwerk was, hij glimlachte oprecht om zelfs mijn flauwste, meest smakeloze grappen. Als hij me dat vertrouwen niet had gegeven, zou het voor mij veel moeilijker geweest zijn om schrijver te worden, om zo’n levenswijze te kiezen. Achter dat vertrouwen, het gevoel dat we uniek en briljant waren, iets wat mijn vader zo makkelijk voor mijn broer en mij kon opbrengen, school een zelfvertrouwen en bewondering die hij in alle oprechtheid voor zichzelf voelde. Omdat wij nu eenmaal zijn zonen waren, was hij er met een kinderlijke naïviteit en oprechtheid van overtuigd dat wij wel even briljant, getalenteerd of intelligent moesten zijn als hij.

En hij was intelligent: hij kon zomaar een gedicht van Cenap Şahabettin voor je declameren, of uit zijn hoofd het getal pi tot vijftien cijfers achter de komma opdreunen, of heel slim het einde voor spellen van een film waar we samen naar zaten te kijken, en dat uit de doeken doen. Hij hield er ook van om verhalen op te dissen over hoe intelligent hij was. Hij placht smakelijk te vertellen hoe hij aan het begin van de middelbare school midden in de les door de wis-

kundeleraar naar de hoogste klas van het lyceum werd geroepen, hoe die Gündüz, dat kleine jongetje in zijn korte broek, vervolgens op het bord een wiskundesom liet oplossen waar de drie jaar oudere jongens niet uit kwamen, en hoe de leraar hem toen een pluim had gegeven en met de anderen de vloer had aangeveegd. Zijn intelligentie leidde bij mij tot een geremdheid die het midden hield tussen jaloezie en het verlangen om net zo te zijn als hij.

Hetzelfde kan ik zeggen over zijn knappe uiterlijk. Zoals iedereen zei, leken mijn vader en ik erg op elkaar, maar hij was knapper dan ik en zag er beter uit. Net als het kapitaal dat zijn vader (mijn opa) had nagelaten en dat hij er ondanks al zijn faillissementen toch niet doorheen gejaagd kreeg, had ook het feit dat hij zo knap was het leven voor hem tot iets heel eenvoudigs en amusants gemaakt; een optimisme dat hem zelfs in de donkerste dagen niet in de steek liet, een onvergelijkelijk zelfvertrouwen en een naïviteit die uit goede bedoelingen voortkwam, onderscheidde hem van anderen en hadden zich met een kracht in zijn ziel vastgezet alsof ze hem nooit meer zouden verlaten. Het leven was voor hem niet iets wat je moest verdienen, maar iets waar je van moest genieten. Hij zag de wereld niet als een slagveld, maar als een terrein voor spel en vertier, al begon het hem naarmate hij ouder werd enigszins dwars te zitten dat hij aan het kapitaal waar hij in zijn jeugd met volle teugen van had genoten, aan zijn intelligentie en zijn knapheid niet zoveel roem en macht had kunnen toevoegen als hij had gewild. Niettemin, zoals met alles, wond hij zich ook hier niet over op. Met hetzelfde kinderlijke gemak waarmee hij wist af te komen van mensen, panden en problemen die hem ellende bezorgden, kon hij ook zijn eigen zorgen van zich afzetten. Hoewel het leven na zijn dertigste in dat opzicht voor hem een herhaling dan wel een neergaande lijn was, heb ik hem daar niet veel over horen klagen. Een beroemde Turkse recensent met wie mijn vader op latere leeftijd een keer dineerde, zei toen hij mij eens tegenkwam met een zekere geïrriteerdheid: 'Je vader heeft helemaal geen last van complexen!'

Dat Peter Panachtige optimisme en die opgeruimdheid hielden hem ver uit de buurt van bezetenheid en grote ambities. Dat hij zich nooit literair heeft geprofileerd hoewel hij ooit veel las, dichter wilde

worden en heel wat werk had vertaald van de Franse dichter Valéry, verklaar ik ook uit het feit dat hij veel te optimistisch en zorgeloos was om van iets bezeten te kunnen zijn. Hij had een goede bibliotheek, en het deed hem plezier dat ik die als tiener meedogenloos plunderde. Hij las boeken niet gulzig en bezeten als ik, maar met plezier, liet zich erdoor op andere gedachten brengen, en de meeste las hij maar half uit. Zoals andere vaders het over heiligen of generaals hadden, zo had hij het over Sartre, die hij in Parijs had gezien, of over Albert Camus (een schrijver die beter bij hem past), en dat had een grote invloed op mij. Erdal İnönü, een jeugdvriend van mijn vader, met wie hij ook samen op de Technische Universiteit had gestudeerd, vertelde me glimlachend toen ik hem jaren later bij de opening van een schilderijenexpositie tegenkwam, dat mijn vader op zijn twintigste eens te gast was bij een familiediner in het presidentieel paleis. Op het moment dat Erdals vader, president İsmet İnönü, het gesprek op literatuur bracht, had mijn vader plompverloren gevraagd: ‘Waarom hebben wij geen wereldberoemde schrijvers?’ Tien jaar nadat mijn eerste boeken waren gepubliceerd, gaf mijn vader me lichtelijk beschroomd een klein valies. Ik weet precies waarom ik nerveus werd van de dagboeken, de gedichten, literaire teksten en aantekeningen die eruit kwamen: we willen van onze vader niet dat hij zichzelf is, maar de vader die wij ons wensen.

Ik hield er erg van dat hij me meenam naar de bioscoop, zat te luis-teren als ik een derde vertelde over de film die we hadden gezien, dat hij grappen maakte over stommeriken, kwaaiëriken, slomeriken, dat hij vertelde over een nieuwe vrucht, een stad waar hij was geweest, een nieuwtje, een boek, en ik wilde niets liever dan dat hij nog meer van mij hield, me nog meer liefkoosde. Ik genoot ervan als hij me meenam om een eindje te gaan rijden, want samen in de auto zitten betekende in ieder geval dat hij niet zomaar voor een tijd zou verdwijnen. Ik hield van die tochtjes met de auto, waarin we elkaar niet aankeken omdat hij achter het stuur zat waardoor hij kameraadschappelijk de teerste, lastigste, delicaatste onderwerpen aan kon snijden, waarin hij me van alles vertelde en dan grapjes maakte, naar een zender op de radio zocht en over de muziek praatte die opstond.

Maar waar ik nog meer van hield was om dicht bij hem te zijn, om

hem aan te raken, om in zijn buurt te zijn. Toen ik op het lyceum zat, en zelfs in de eerste jaren op de universiteit, de naargeestigste, meest ‘gedepimeerde’ tijd van mijn leven, hoopte ik in weerwil van mezelf dat hij thuis zou komen en iets zou vertellen, dat hij mijn moeder en mij zou opvrolijken. Als klein kind hield ik er erg van om bij hem op schoot te klimmen, naast hem te liggen, zijn karakteristieke geur op te snuiven, hem aan te raken. Ik herinner me nog hoe hij me, toen ik heel klein was, bij het eiland Heybeliada leerde zwemmen. Toen ik angstig en in paniek naar de zeebodem zakte en hij me plotseling beetgreep, was ik niet alleen blij omdat ik weer kon ademen, maar ook omdat ik me heel stevig aan hem had vastgeklampt, en om niet weer kopje-onder te gaan schreeuwde ik: ‘Niet weggaan, papa!’

Maar hij ging wel bij ons weg. Hij ging ver weg, naar andere landen, andere plaatsen, plekken die wij niet kenden. Als hij op de bank een boek lag te lezen, keek hij soms van de bladzijde op, en begon aan iets te denken, iets te fantaseren. Dan voelde ik dat in de man die ik kende als mijn vader, nog een heel andere wereld schuilging, waar ik niet bij kon komen, ik vermoedde dat hij een ander leven droomde, en werd gespannen. ‘Ik heb het idee dat mijn leven verspild is,’ zei hij soms. Om de een of andere reden werd ik kwaad als hij dat zei. En zo had hij nog een heleboel andere dingen die me kwaad maakten. Ik weet niet wie er gelijk had. Misschien wilde ik inmiddels zelf ook wel weg, vluchten naar ergens anders. Maar toch hield ik er erg van om toe te kijken hoe hij een cassette met de eerste symfonie van Brahms opzette, en dan vol vuur met een denkbeeldig stokje een denkbeeldig orkest dirigeerde. Dat hij na al die jaren dat hij opgetogen, soms met een kinderlijke naïviteit, soms heel slim, vol plezier, zorgeloos door het leven was gewandeld, iemand zocht die hij de schuld kon geven van het feit dat al dat vertier nauwelijks een andere betekenis had gekregen dan dat vertier zelf, ergerde me. Toen ik een jaar of twintig was, zei ik geregeld dat ik hoopte in godsnaam niet zo te worden als hij. Maar soms stoorde het me ook dat ik in het leven niet zo gelukkig, op mijn gemak en zorgeloos, niet zo’n aangenaam mens kon zijn als hij.

Veel later raakten al deze dingen op de achtergrond en de jaloezie en woede die ik voelde voor mijn vluchtige vader, die me nooit onder

de duim hield, me nooit iets weigerde, veranderden geleidelijk in een berustende aanvaarding van de onvermijdelijke overeenkomsten tussen ons. Als ik nu in mezelf loop te foeteren op een of andere stommerik, als ik klaag tegen een ober in een restaurant, aan mijn bovenlip zit te plukken, bepaalde boeken in de hoek gooi zonder ze uit te lezen, mijn dochter een zoen geef, geld uit mijn zak haal, iemand vrolijk en met een grapje begroet, dan betrap ik mezelf erop dat ik hem nadoe. Dat is van een andere orde dan een moedervlek op mijn hand, arm, polsen of rug die op die van hem lijkt. Het is iets wat me angst aanjaagt, me doet huiveren en doet denken aan het verlangen uit mijn jeugd om op hem te lijken: de dood van iedere man begint met die van zijn vader.

Aantekeningen bij 29 april 1994

Het Franse weekblad Le Nouvel Observateur vroeg honderden schrijvers over de hele wereld om deze dag te beschrijven, waar ter wereld ze zich ook bevonden. Voor mij was dat in Istanbul.

Telefoon. Zoals altijd wanneer ik de stekker uit de telefoon heb getrokken en zo goed en zo kwaad als het gaat zit te werken aan mijn roman, stelde ik me voor dat iemand mij net op dat moment voor iets heel dringend probeerde te bellen, voor iets van bijna levensbelang, en me maar niet te pakken kreeg, maar ik deed de stekker niet terug in de telefoon. Pas veel later, toen ik hem weer aansloot, heb ik een aantal telefoongesprekken gevoerd, die ik meteen weer zou vergeten. Een journalist uit Duitsland zei me bij een bezoek aan Istanbul te willen spreken over de opkomst van de ‘fundamentalistische’ beweging in Turkije, het succes van de Welvaartspartij bij de gemeenteraadsverkiezingen. Ik vroeg hem nogmaals voor welke televisiezender hij werkte. Hij noemde een aantal letters.

Letters, logo's, merken. De meeste letters die ik in kranten, op de televisie, op de borden op straat tegenkwam, waren weer die van spijkerbroeken en bankreclames. Een bekende die ik op straat tegen het lijf liep, hoogleraar aan de universiteit, gaf me een lijst die ze uit haar tas haalde: bedrijfsnamen en merken die ik zowat iedere dag zie en waarvan de eigenaren de religieuze Welvaartspartij schijnen te steunen; ze vertelde me dat een groot aantal mensen tegenwoordig geen biscuitjes of yoghurt van die merken meer wil kopen, en weigert een voet over de drempel te zetten bij winkels en eethuizen op de lijst. Zoals altijd keek ik in de lift van mijn huis uit verveling niet in de spiegel, maar naar het bordje aan de wand: Wertheim. De eenvoudige som

aan het eind van dit stukje heb ik gemaakt met een Casiorekenmachine. Op straat kwam ik een Plymouth uit 1960 tegen, en een Chrevolet uit 1956, nog steeds als taxi in gebruik.

Straten, wegen. Ondanks de economische crisis van de laatste twee maanden en de devaluatie van de Turkse munt met vijftig procent was het druk in de straten en op de wegen. Zoals gewoonlijk vroeg ik me daardoor weer af waar al die mensen toch heen gingen, realiseerde ik me nog eens hoe overbodig literatuur is: ik zag vrouwen met kinderen die etalages bekeken, middelbare scholieren die liepen te stoeien en te lachen, venters die op een rij langs de moskeemuren illegaal ingevoerde sigaretten hadden uitgesteld, en potten Nescafé, Chinees porselein, oude liefdesromannetjes en uitgelezen buitenlandse modetijden, ik zag een man met een handkar die verse komkommers verkocht, bussen waarin de passagiers op elkaar gepakt stonden als haringen in een ton. Voor de wisselkantoren stond een hele menigte mannen met een broodje in de hand, een sigaret of een plastic tas vol geld, en ze volgden op de elektronische borden de stijging van de dollar. De loopjongen van een kruidenierswinkel versjouwde op zijn rug een kist met grote waterflessen. Ik kwam nog een keer de gek tegen die sinds kort door de straten in de wijk loopt, en het viel me op dat in de drommen mensen op de stoepen hij de enige was die geen plastic tasje bij zich had. Hij had een echt autostuur in zijn handen, dat hij naar links en rechts draaide terwijl hij zich een weg baande door de mensenmassa. Toen ik rond de middag mijn sinaasappelsap ophad en terugliep naar de kleine werkruimte waar ik schrijf, zag ik in de menigte die na het vrijdaggebed uiteenging een oude vriend, met wie ik grappen maakte en lachte.

Grappen, lachen, geluk. Waarover deze vriend, een schilder, en ik zo moesten lachen, was dat een paar bekende mensen met geld hun vermogen waren kwijtgeraakt doordat ze het twee weken geleden op banken hadden gezet die failliet waren gegaan. Waarom we moesten lachen? Omdat nu gebleken was dat ze helemaal niet altijd zo handig, zo verstandig zijn als wel wordt aangenomen. Ik heb ook zitten lachen met een andere vriend, een vertaler, die me tegen de avond belde en vroeg of ik mee kwam drinken in de straat met kroegen, 'uit protest' tegen de burgemeester van de Welvaartspartij. Omdat de nieuwe

burgemeester de terrassen op de stoepen had laten verwijderen en de kroegen lastigvalt, zouden honderden intellectuelen de straat op gaan en op de stoep gaan zitten drinken tot ze er dood bij neervielen. Drinken, politiek gezien ooit de meest verboden activiteit, leek nu een politieke daad die in zichzelf al positief gevonden werd. Toen ik zag hoe Rüya, mijn dochter van tweeënhalf, moest lachen toen ik haar kietelde voor ze ging slapen, begon ik zelf ook te lachen. Al dat gelach was misschien geen teken van geluk, maar het leken een soort momenten van stilte die een mens in het onophoudelijke gedreun van Istanbul vaker zou willen meemaken.

Het gedreun van Istanbul. Dat gedreun, dat ik zelfs gewaarword op de momenten dat ik er het minst op let, dat ik me het eenzaamst voel, heb ik samen met de tien miljoen andere mensen de hele dag gehoord: claxons van auto's, ronkende bussen, draaiende motoren, herrie uit bouwputten, gillende kinderen, luidsprekers van straatventers en minaretten, sloopstoeters, sirenes van politie en ambulances, overall cassettebandjes die worden afgespeeld, dichtslaande deuren, rolluiken die naar beneden worden gelaten, telefoons, deurbellen, ruzies in het verkeer op iedere straathoek, politiefluitjes, schoolbusjes... Tegen de avond toen de schemer begon in te vallen, leek het zoals altijd even stil te worden en over de cipressen en de moerbeibomen in de tuin, waar de achterkamers van mijn werkruimte op uitkijken, vlogen zwermen zwaluwen uitzinnig krijsend voorbij. Vanaf mijn tafel zag ik in de flats steeds meer lampen aangaan, en tegelijkertijd ook het licht van televisies.

Televisie. Uit het lichtschijnsel dat door de ramen kwam en waarvan de synthetische kleuren voortdurend wisselden, leidde ik af dat heel veel mensen, net als ik, na het avondeten snel zappend televisiekijken: een geblondeerde zangeres die Turkse liederen zingt, een kind dat een stuk chocolade opeet, de minister-presidente die verklaart dat alles goed komt, een voetbalwedstrijd op een groen veld, een Turkse popgroep, journalisten in discussie over de Koerdische kwestie, Amerikaanse politieauto's, een kind dat uit de Koran reciteert, een helikopter die tijdens zijn vlucht explodeert en verandert in een vuurbal, een heer die onder luid applaus het podium opkomt en een hoed pakt, nog een keer de minister-presidente, een huisvrouw die iets in

een microfoon zegt terwijl ze de was ophangt, luisteraars die klappen voor een vrouw die het goede antwoord weet in een kennisquiz... Op een gegeven moment keek ik door het raam naar buiten en zag dat behalve de passagiers van de veerboten over de Bosporus, waarvan ik de lampjes in de verte zag, heel Istanbul in de donkere nacht naar deze beelden keek.

Nacht. Het gedreun van de stad veranderde, werd een soort gefluister, een slaperig gezucht. Toen ik laat naar mijn werkruimte liep omdat ik misschien nog wat zou schrijven, zag ik een roedel van vier honden door de lege straten struinen. In een koffiehuis in een souterrain zaten nog steeds mensen te kaarten en televisie te kijken. Ik zag een gezin dat duidelijk van familiebezoek terugkeerde: het zontje slapend in de armen van zijn vader, de moeder in verwachting; ze liepen stil en gehaast langs me af alsof ze ergens bang voor waren. Een hele tijd nadat ik aan mijn tafel was gaan zitten, midden in de nacht, ging plotseling de telefoon, ik schrok.

Schrik, paranoia, dromen. Het was mijn 'telefonische stalker', die me iedere nacht belt zonder een woord te zeggen en zijn mond houdt zolang ik dat ook doe. Ik trok de stekker uit de telefoon en werkte een hele tijd door, maar in mijn achterhoofd voelde ik een vage angst dat er iets ergs, een ramp zou gebeuren: misschien zouden over een tijdje de mensen elkaar wel weer op straat overhoopschieten, misschien brak er een burgeroorlog uit, misschien zouden er straks, als het zomer was, wel enorme watertekorten zijn, zoals in de kranten stond, misschien zou de grote aardbeving die al jaren werd verwacht Istanbul uiteindelijk treffen en de hele stad met de grond gelijkmaken. Na middernacht, toen alle televisies en de meeste lampen in de flats uit waren, reed er met veel lawaai een vuilniswagen voorbij. Zoals gewoonlijk liep er een man snel en kordaat een meter of tien voor de wagen uit en doorzocht de vuilnisbakken op straat, viste er vlug de dingen uit waar hij iets aan had, flessen, metalen voorwerpen, stapels papier, en gooide die in de zak die hij bij zich had. Nog later gingen er een rammelende paardenkar en een schroothandelaar met oude kranten en een wasmachine in zijn laadbak door de lege straat waar ik al een eeuwigheid woon. Ik ging aan mijn tafel zitten en haalde mijn rekenmachine tevoorschijn.